

ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО БУТТЯ

1. “Буття” як філософська категорія. Єдність і структурність буття.
2. Буття як реальність.
3. Філософське розуміння категорії “буття”
4. Об'єктивне буття і Я-буття

“Буття” як філософська категорія.

Єдність і структурність буття

- ▶ З раннього дитинства люди мають справу з його конкретними проявами: природними предметами і явищами, суспільними подіями, окремими речами й людьми.
- ▶ Вони усвідомлюють, що ці речі, люди, явища, події існують тут і тепер, або були раніше, або будуть у майбутньому.
- ▶ Таке усвідомлення зафіксоване мовою у слові бути (було, є, буде). Але що означає - бути? Чи можна ототожнити слова бути й існувати?

ЛИПА Є ДЕРЕВО

- ▶ Слово є тут виконує дві функції:
- ▶ 1) воно вказує на існування конкретного предмета - липи;
- ▶ 2) воно вказує на зв'язок даного предмета з цілим класом предметів, який узагальнено у слові дерево.
- ▶ Отже, слово бути за своїм об'ємом більш широке, ніж слово існувати, тобто ці слова не можна ототожнювати.

липа є дерево

**дерево є
рослинний світ**

**об'єктивний світ
є світ (або буття)**

**рослинний світ
є жива природа**

**природа є
об'єктивний світ**

**жива природа є
природа**

- ▶ У філософії такий взаємозв'язок усього з усім позначається терміном буття. Виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що якщо "існування" означає наявність "чого-небудь", то "буття" підкреслює не просто наявність, а наявність "чогось" у його визначеності: є цілком визначене "щось" і воно певним чином зв'язане з іншими "щось".

- ▶ Філософська категорія "буття" є однією із найзагальніших: вона не виражається ні через жодну з інших категорій, а лише зіставляється з категоріями "сущє", "сутність", "існування", "субстанція", "матерія", "природа", що є похідними від "буття" і представляють собою її різні сторони й аспекти.
- ▶ Отже, можна сказати, що через категорію "буття" у філософії вибудовується цілісна картина світу, яка визначається єдністю людини та інших форм існування матеріальних предметів та духовних явищ.

- ▶ Як найбільш загальна категорія філософії, "буття" вказує на всезагальні зв'язки, порядок та ієрархію різних предметів, явищ, процесів тощо, що дозволяє виявити різні форми всього суцього. Основними формами буття є:
  - ▶ 1) буття речей природи, що існують незалежно від людини за об'єктивними законами;
  - ▶ 2) буття речей "другої природи" (тобто предметів, створених людиною для задоволення своїх потреб із речей природи). На відміну від природних речей, вони мають своє призначення. Їх функціонування ґрунтується на опредмеченні (утіленні людських знань і праці у виготовлення речей) та розпредмеченні (засвоєння знань, втілених у виробництво певної речі);

- ▶ 3) буття людини як речі серед речей (або тіла серед інших тіл). Людина є особливим тілом серед природних речей та речей, виготовлених нею самою. Вона задовольняє свої потреби через виготовлення знарядь праці та їх застосуванні для виготовлення одягу, їжі тощо. При цьому її діяльність є свідомою, доцільною;
- ▶ 4) буття індивідуалізованого духовного (сюди входять емоції, почуття, переживання, знання, мрії, надії вірування і т.д. людини, тобто її духовний світ). Людина є тілесною істотою, якій притаманні такі здатності, як характер, пристрасті, воля, свідомість. Вони відіграють суттєву роль у процесі освоєння людиною суспільних цінностей, формуванні власної індивідуальності, вибудовуванні внутрішнього, духовного світу;

- ▶ 5) буття об'єктивованого духовного (сюди входять суспільні духовні явища: звичаї, традиції, обряди, наука, політична, правова, моральна, естетична, релігійна свідомість суспільства тощо, які мають знаково-символічні форми). Особливе місце в бутті об'єктивованого духовного посідає мова, в якій найбільш яскраво виявляється єдність індивідуалізованого й об'єктивованого духовного, індивідуальної та суспільної свідомості. Саме через мову відбувається засвоєння людиною суспільних норм, принципів, знань, ідеалів тощо;
- ▶ 6) буття соціального (сюди входять матеріальне й духовне життя людини та суспільства, зміст яких більш детально будуть розглянуті в другій частині курсу філософії – “Соціальна філософія”).

- ▶ Перелічені форми (або прояви) буття виділяє сама людина і через них людське буття постає як процес становлення й самоствердження людини, процес самореалізації людиною її сутнісних сил (здатності до почуттів, емоцій, мислення, мовлення, волі, творчості, діяльності тощо).
- ▶ **Буття людини** означає не просто фіксацію її існування, а розкриття способу існування людини в культурі, створеній шляхом духовно-практичного освоєння людиною оточуючої дійсності.
- ▶ Отже, **буття виступає як реальний процес** життєдіяльності, в якому людина через різні соціальні практики перетворює зовнішній світ на умови і засоби свого саморозвитку, й тим самим стверджує себе як суб'єкта соціальної діяльності.

Сфери буття людини

- ▶ Буття людини охоплює різні сфери (аспекти, виміри), які тільки в єдності уможливають таку складну істоту, як людина.
- ▶ Як зазначалося, вона є передусім біологічним організмом, тілом. «Я» зливаюся зі своїм тілом, не існую поза ним.
- ▶ Однак «Я» не тільки тіло, «Я» ототожнюю себе також зі своїми переживаннями — думками, емоціями, сподіваннями: «Я» думаю, хочу та ін. Отже, зливаюся з моєю психікою (свідомістю).

- ▶ Крім цього, «Я» є членом суспільства (сім'ї, робочого колективу, суспільних і політичних організацій). «Я» є, наприклад, батько, викладач філософії. Тут «Я» ототожнює себе з певною соціальною роллю, задає соціальний вимір своєму буттю.
- ▶ І нарешті, «Я» може визначити себе як духовну (культурну) істоту. «Я» є носієм певних духовних цінностей — моральних, релігійних, правових, художніх тощо.

- ▶ Отже, в бутті людини можна виділити такі сфери: тілесність, свідомість, соціальність і духовність.
- ▶ Про те, що людське буття поєднує різні сфери, філософи та світові релігії проголошували давно. Так, Платон і Арістотель виділяли в людині тіло і душу. Згідно з християнством душа людини може причаститися до духовності, й людське буття набуває тричленної структури — тіло, душа і дух. Таку структуру буття приписує людині Макс Шеллер.
- ▶ З ХІХ ст. філософи і соціологи усвідомили, що соціальність є також невід'ємною сферою буття людини.

- ▶ **Філософська антропологія** (від філософія та антропологія) — у широкому сенсі — філософське вчення про природу (сутність) людини; у вузькому — напрям (школа) в західноєвропейській, переважно німецькій, філософії першої половини ХХ століття, що виходив із ідей філософії життя (Дильтей), феноменології Гусерля та інших, у рамках якого робилася спроба відтворити цілісність поняття про людину шляхом використання і тлумачення даних різних наук — біології, психології, етнології, соціології і так далі.

- ▶ До виникнення філософської антропології, яка вивчає структуру буття людини і взаємозв'язок між його сферами, філософи, як правило, абсолютизували певний вимір людини:
- ▶ Біологізаторські концепції (зокрема, ніцшеанство) надали перевагу тілу.
- ▶ Психологізаторські (психоаналіз, феноменологія, екзистенціалізм) — психіці (свідомості).
- ▶ Соціологізаторські — абсолютизують соціальний вимір людини (марксизм, концепції, що зводять людину до *homo economicus* (людини економічної) та ін.).
- ▶ Культурологізаторські концепції розглядають людину як передусім релігійну, моральну чи правову істоту. Сюди ж можна віднести і визначення людини як *homo ludens* (людина, що грає), яка абсолютизує в людині здатність до гри, до освоєння світу за допомогою мистецтва.
- ▶ Класифікація людських істот як *homo sapiens* (людина розумна) також абсолютизує лише одну з психологічних здатностей людини.

- ▶ Виміри або сфери буття людини існують у нерозривній єдності. Тільки уві сні чи за психічного захворювання людина перетворюється на біологічний організм. А в нормі будь-який вияв людини включає майже всі виміри її буття.
- ▶ Так, споживання їжі є задоволенням біологічних потреб, але воно здійснюється за участю свідомості та культурних норм;
- ▶ Кохання є соціальним почуттям, але включає тілесність людини і культуру — один в коханій людині бачить вільну істоту, інший зводить її до речі.
- ▶ Основою, на якій ґрунтуються інші сфери буття людини, є тіло. Всі інші (свідомість, соціальність, культура) тісно пов'язані з тілом й зумовлені ним.

- ▶ Відношення між різними сферами буття людини передбачають взаємовплив, взаємодетермінацію, тобто охоплюють як прямий, так і зворотний вплив.
- ▶ Тіло — психіка (свідомість). Вплив тіла на свідомість можна охарактеризувати поняттями «умова — зумовлене». Тіло не є причиною свідомості (нею є суспільство), але воно задає умови, параметри буття свідомості. Тіло укорінює свідомість в реальне буття.
- ▶ «Я» (свідомість) має реальне буття (займає місце в просторі) тільки завдяки тілу, якщо не брати до уваги релігійні та деякі філософські концепції (Платон, Декарт), які розглядали душу (свідомість) як окрему субстанцію, самотійний вид буття.

- ▶ Тіло задає і часові межі буття свідомості. Вона прокидається до життя в тілі й завершує (принаймні своє земне буття) в ньому. Тіло зумовлює просторово-часову перспективу сприймання світу. Ближчі в просторі й часі предмети людина бачить чіткіше, ніж віддалені. Взагалі вона сприймає світ перспективно, з позиції місця (з квартири, Києва, Землі, Сонячної системи) і часу.

- ▶ Тілесна істота не може вискочити з власного тіла і сприймати світ безперспективно. Цим сприймання світу людиною відрізняється від сприймання трансцендентального суб'єкта класичної філософії та безтілесних істот (ангелів, демонів), якщо припустити їх існування. Тіло індивідуалізує «Я» людини. Завдяки тілу «Я» не є абстрактною людиною взагалі, а є чоловіком чи жінкою, що має певний вік, зовнішній вигляд, набір хвороб тощо. Саме завдяки тілу людина відрізняється від інших людей, її впізнають.

- ▶ У зворотному ракурсі (погляд на тіло з позиції свідомості) тіло постає як зовнішня обмеженість свідомості, як межа, поставлена людині її тілесними можливостями. Вона прагне подолати цю межу. Їй (свідомості) хотілося б бути водночас у різних місцях, жити в різні часи, бути всемогутньою та ін.
- ▶ У свідомості людина прагне бути мало не Богом. Для подолання меж, заданих тілом, свідомість створює техніку, яка посилює її могутність, медицину, що розширює часові межі буття, науку, яка долає перспективізм її сприймання світу.
- ▶ Традиція, згідно з якою тіло розглядається як обмеженість (темниця) душі, йде від Платона і християнства. Вона засвідчує справді діалектичну ситуацію: те, що прив'язує людину до життя, що вкорінює в нього, неминуче обмежує її.

- ▶ Тіло — соціальність. У контексті тілесності й соціальності також виникають філософські проблеми.
- ▶ У ситуації, за якої тілесність визначає соціальність, тіло є основою конституювання (формування) таких соціальних груп, як діти, юнаки, дорослі, літні люди, жінки, чоловіки, інваліди та ін. Кожну з них можна досліджувати під кутом зору філософської антропології.

- ▶ Наприклад, особливістю молоді людини є те, що вона статеві (біологічно) дозріла (почувається дорослою), а соціально ще незріла — не має професії, не може матеріально утримувати сім'ю, вкрай обмеженим є її життєвий досвід. Між статевою і соціальною зрілістю молоді в сучасному суспільстві існує розрив, якого не було (або він був невеликим) у традиційному суспільстві. Цим зумовлена соціальна неусталеність молоді, вразливість її психіки, схильність до асоціальних дій. Дехто так зживається з роллю молодого, що до сивини не може вийти з неї. Це явище має назву «інфантилізм». Воно зумовлене небажанням молоді людини брати на себе соціальні обов'язки, зумовлені її віковим статусом.

- ▶ Іншим прикладом є так звана феміністична проблема. Жінка, яка на рівні свідомості відчувається вільною особою і, отже, рівноправною з чоловіком, яка більшість соціальних обов'язків виконує на рівні з чоловіком, розглядається суспільством як другорядна істота, зазнає дискримінації за статтю. Це виявляється в обмеженні доступу жінок до престижних занять (зокрема керівних), і в оцінці жіночої статі у культурі загалом. Так, в європейській культурі, згідно з біблійною традицією, жіноча стать оцінюється як гріховна, оскільки через Єву гріх увійшов у цей світ.

- ▶ Відношення тіла і соціальності має і зворотний аспект — підхід до тіла з позиції соціального. Під соціальним кутом зору тіло постає насамперед як здоров'я людини, тобто як здатність виконувати певні соціальні обов'язки, здатність забезпечувати власне існування. Турбота про здоров'я, свідоме ставлення до власного тіла є ознакою цивілізованості суспільства. Останніми роками у перспективі відношення «соціальність — тіло» виникли нові проблеми, пов'язані з трансплантаційною медициною, евтаназією (добровільним відходом з життя за допомогою медика) та ін.

- Суть проблеми зводиться до питання, в який тип соціальних відносин вкладається ставлення людини до її тіла. «Ким є людина щодо власного тіла господарем чи орендарем?» — так формулює питання сучасний український дослідник В. Шкода. Якщо господарем, то вона має право на торгівлю своїми органами і евтаназію. Якщо ні («не вона дала життя своєму тілу й не їй належить право позбавляти його життя» — така позиція християнської етики), то її ставлення до тіла має бути цілком іншим. Ці непрості питання широко дискутуються світовою громадськістю, їх вивчають філософія медицини та біоетика.

- ▶ У політиці тіло також відіграє певну роль. Традиційно претендент на найвищу державну посаду має бути фотогенічним, імпозантним.
- ▶ Тіло — культура. Це відношення між сферами буття людини також є двоаспектним: можна стверджувати про вплив тіла на культуру і навпаки.
- ▶ Так, мистецтво — хореографія, скульптура, архітектура, живопис, поезія, театр та інше можливе завдяки тому, що тіло людини «вміє» рухатися, чути, бачити, говорити. Навіть особливості видів мистецтв зумовлені значною мірою різними тілесними здатностями людини.

- ▶ Ознакою творів мистецтва є їхня співмірність з тілом людини, гармонія з ним. Так, основою музики, орнаменту, поезії є біоритми (для інших істот, наприклад слона і бджоли вони, напевно, інші), а танець взагалі є виявом ритміки тіла.
- ▶ Співмірні людському тілу й архітектура, скульптура. Хмарочоси та єгипетські піраміди вражають наше сприймання, але, не будучи співмірними нашому тілу, не сприймаються як прекрасні.

- ▶ Певною мірою вплинуло тіло і на релігійні уявлення. Міфологічні боги антропоморфні, а християнський трансцендентний Бог для того, щоб стати близьким, співмірним людині, втілюється в образі людини. У мусульманстві Бог, є найбільш трансцендентним (не має ні образу, ні імені), між ним та людиною тілесним посередником виступає Мухаммед. А Будда взагалі вважається Богом-людиною.
- ▶ Тіло конституювало й інші релігійні уявлення. Зокрема, християнство, визнаючи душу чимось окремим від тіла, вважає, що перед Страшним судом мертві воскреснуть у плоті. Наявність тіла в останньому акті людської драми не випадкова: справжніх страждань (пекло) і справжнього блаженства (рай), які б не були пов'язані з тілом, християнство не уявляє.

- ▶ Тіло та його потреби зумовили мораль. Мораль і близьке до нього право спрямовані на приборкання зоологічного індивідуалізму.
- ▶ Виконання правових норм гарантується силою, яка, зокрема, передбачає тілесні покарання (ув'язнення).

- ▶ Співмірною, узгодженою з тілом є також техніка, адже технікою людина керує завдяки тілу. Вона є певною мірою продовженням тілесних здатностей людини: посилює здатності рухатися, копати, піднімати тягар, різати і навіть думати.
- ▶ Навіть в науці, зокрема в фізиці, простежується роль тіла, що зумовило поділ фізики на вчення про світло, звук, теплоту. Отже, тіло людини відіграло істотну роль у формуванні культури. Культуру загалом можна розглядати як штучний, створений людиною світ, співмірний, згармонізований з людиною (її тілом).

- ▶ Існує і зворотний вплив культури на тіло. Культура існує як певна символічна система, яка кожному включеному в неї предмету надає свого відмінного від природного, значення. Так відбувається і з тілом людини, включеним у культуру. Воно набуває культового неприродного значення. Цим зумовлені заборона канібалізму, поховання тіла, поклоніння мощам, татування, прикрашання тіла та ін. Від народження, коли немовля обгортають «крижмою» — полотном, що символізує його перехід із світу природи у світ культури, тіло людини потрапляє в новий світ, в якому його діяльність регламентується не природним, а культурним чином.
- ▶ Загалом структура сфер буття людини (тіло — свідомість — соціальність — культура) відкриває доступ до розуміння багатьох явищ людського життя.